
Rundt om kongen

En genvurdering af Morkinskinna

af Ármann Jakobsson

I artiklen bliver der givet et kort indblik i debatten om kongesagaen Morkinskinna og dens tilblivelse. Forfatteren mener at der er grund til at genvurdere Morkinskinna, især teorien om den "ældre Morkinskinna" som man har ment var vidt forskellig fra den nu-eksisterende version af sagaen. Blandt andet har man ment at de såkaldte þættir, korte episoder om islændinge i Morkinskinna, ikke har været i den oprindelige Morkinskinna fordi de ikke synes at stå i klar sammenhæng med "grundstammen" af sagaen. I denne artikel bliver der argumenteret for at þættir faktisk er vigtige for Morkinskinnas sammenhæng og at de hører godt hjemme der. Forfatteren mener at þættir'ne er eksempler (exempla) og har den funktion i sagaen at kaste lys på kongens rolle i samfundet og de enkelte kongers fremtræden i forhold til kongeidealet. Derfor er de uhyre vigtige for forståelsen af Morkinskinna som en høvisk kongesaga der sætter undersætter og især islændinge i søgelyset sammen med kongen.

1 Den ældre Morkinskinna

Det kan næppe påstås at Morkinskinna nogensinde har været genstand for heftig debat, og det gælder også i de sidste år, selv om der har været nogle iøjnefaldende undtagelser. Navnet er oprindeligt givet det håndskrift som nu er bevaret i Den gamle kongelige Samling i København (1009 fol.). Det blev bragt fra Island af Þormóður Torfason (Torfæus) i året 1662. Det var ham som gav håndskriftet dets ucharmende navn (Morkinskinna = 'muggent skind'), som dog ikke er særlig træffende.

Håndskriftet stammer fra det 13. århundredes sidste halvdel. Indrebø kom i 1917 frem til det resultat at det var en afskrift af en original, som var blevet brugt som kilde til Fagskinna og Heimskringla og af den grund måtte stamme fra begyndelsen af 1200-tallet, dvs. ca. 1220. Morkinskinna-teksten findes også i yngre håndskrifter, fragmenterne AM 325 IV b og XI 3 4to fra 1300-tallet, i den yngre del af Flateyjarbók fra det 15. århundrede, og i nogle samlingsværker, f.eks. Hulda og

Hrokkinskinna. For nyligt er Jonna Louis-Jensen (1977: 62–108) kommet til det resultat, efter en grundig filologisk sammenligning af håndskrifterne, at de alle tilhører den samme teksttradition.

I begyndelsen af dette århundrede var der delte meninger om Morkinskinnas natur. Finnur Jónsson (1932) og Bjarni Aðalbjarnarson (1937: 135–73) gik i spidsen for den opfattelse at Morkinskinna var en kompilation, nærmest en rodebunke af mere eller mindre selvstændige sagaer om de enkelte konger, der siden var gået tabt, ikke en kongesaga af en forfatter. Indrebø (1917: 11–34, 1939) mente derimod at Morkinskinna var en selvstændig kongesaga, som Fagrskinna og Heimskringla, og hans meninger fandt efterhånden mest tilslutning, f.eks. hos Jonna Louis-Jensen (1977: 62–108).

Indrebøs hovedprincip var at der ingen grund var til at fremsætte hypoteser om en mængde tabte sagaer uden stærke argumenter for at de overhovedet havde eksisteret. Denne holdning har været fundamentet for en række kongesagaforskere i de seneste årtier, f.eks. er Bjarni Guðnason (1963, 1978) resultater om Skjöldunga saga og Hryggjarstykki præget af dette princip. Men Indrebø regnede trods det med en hypotetisk ældre saga, Den ældre Morkinskinna. Han var af den mening at dette værk havde manglet mange dele af sagaen i det nu-eksisterende håndskrift, og faktisk havde lignet den nuværende Fagrskinna mere end det eksisterende Morkinskinna-håndskrift.

Finnur Jónsson og Bjarni Aðalbjarnarson havde argumenteret for at meget af materialet i Morkinskinna-håndskriftet ikke hørte helt hjemme der, og ifølge Indrebø var dette interpolationer som var indskudt i sagaen i perioden efter ca. 1220, men før ca. 1280. Deriblandt er der nogle sætninger som tydeligt er hentet fra Ágrip, og mange episoder som forskere har kaldt for *þættir*, f.eks. Auðunar þátrr, Hreiðars þátrr heimska, Sneglu-Halla þátrr o.fl. Hovedargumenterne for at *þættir*'ne var indsatte er at de ikke passer godt sammen med resten af sagaen, er ulogiske eller at regne som ekskurser. Finnur Jónsson mente at disse *þættir* stammede fra en ældre tid af sproglige grunde, men fremførte ingen overbevisende argumenter for det. Man har også ment at der er stilistiske forskelle mellem de enkelte *þættir* og "grundstammen" i sagaen, men der mangler stadig en grundig undersøgelse af dette. Endelig har man også troet at nogle af *þættir*'ne i Morkinskinna ikke var i det håndskrift af sagaen, der blev brugt af Den yngre del af Flateyjarbók, men nu har Jonna Louis-Jensen (1977: 66–82) argumenteret for at det var de faktisk.¹ Tilbage står først og fremmest den antagelse at *þættir*'ne er ulogiske og overflødige i fortællingen.

De mange forsøg på at bevise at en eller anden del af Morkinskinna ikke hører hjemme i sagaen på grund af fejl i den, gentagelser eller at episoderne synes at være klodset sammenføjjet, beror alle på tesen om den kluntede afskriver. Men det er aldrig blevet bevist at afskriveren i alle tilfælde er mere klodsede end forfattere. Min opfattelse er at selv om man finder kompositionen mere kluntet end i f.eks. Heimskringla, så beviser det slet ikke noget om at det som virker kluntet, ikke har været i den Morkinskinna, som eksisterede i 1220-tallet og som jo blev brugt af Fagrskinna

og Heimskringla. Det gælder også de formentlige Ágrip-indskud, der ret konsekvent ikke er i Fagrskinna. Selv deres fravær i den ældre Morkinskinna er usikkert.²

Det synes ikke at være et dårligere standpunkt at regne med at den Morkinskinna som eksisterede i 1220'erne er nogenlunde identisk med den der eksisterer nu, hvis man ikke kan bevise det modsatte. Det er jo mere i Indrebøs og Bjarni Guðnasons ånd ikke at regne med ældre sagaer der er gået tabt. Men det behøver ikke at betyde at alt i Morkinskinna er forfattet af samme mand. Morkinskinna-forfatteren må jo have brugt ældre kilder, ligesom hans værk senere blev brugt som kilde af andre.

Selv om visse fortællinger i Morkinskinna muligvis har eksisteret selvstændigt, indgår de i Morkinskinna som elementer i en større helhed, som ethvert andet kapitel i en sammensat beretning. Det har ingen mening at skære Morkinskinna i stykker og opdele den i en oprindelig beretning og interpolationer ifølge en eller anden aristotelisk idélære der mindst af alt blev hyldet på den tid da Morkinskinna blev skrevet. Man har i den sidste tid gjort sig klart at fortællinger i middelalderen tit var sammensatte af mindre enheder, uden at det nødvendigvis indebar at de var en ringere helhed af den grund. Derimod er det mere anakronistisk at betragte *þættir*'ne som en slags noveller. Det er lykkedes ganske godt for dem som har argumenteret for at *þættir*'ne skal betragtes som en særlig sagagenre, at finde frem til en fælles struktur og fælles idéindhold, men det som *þættir*'ne har tilfælles, adskiller dem ikke nødvendigvis fra andre kortere episoder i større værker. Det kan nævnes at de kortfortællinger som har en islænding som midtpunkt, bliver kaldet *þættir*, men ikke dem som er helt magen til, men har en nordmand i den ene hovedrolle.³

Morkinskinna er flettet sammen på den måde som her er skitseret, men dermed er ikke sagt at den er usammenhængende, lige så lidt som Njáls saga eller andre sagaer som kan vises at være flettet sammen af kortere beretninger, dvs. *þættir*. Selv om nogle korte beretninger om islændinge kan have været selvstændige, har de en betydning i beretningen der går tabt hvis de tages ud af dens sammenhæng og behandles som selvstændige fortællinger. I det følgende vil der blive gjort et forsøg på at vise denne betydning. Dette har en væsentlig betydning for hypotesen om Den ældre Morkinskinna, idet hovedargumenterne for at en stor del af det eksisterende håndskrift adskiller sig fra den ældre tekst, er at *þættir*'ne ikke passer godt ind i sagaens sammenhæng.

2 Den sammenflettede komposition

Den bedste litterære analyse af Morkinskinnas komposition finder man i Morkinskinna selv. Midt i fortællingen om Reidar den Enfoldige (heimski) møder han Magnus den Gode, Norges og Danmarks konge, og hans reaktion er ret besynderlig:

Hreiðarr sagði: “Mitt ørendi þykki mér skyldask. Ek vilda sjá þik, konungr.”
 “Þykki þér nú vel þá,” sagði konungr, “er þú sér mik?” “Vel víst,” sagði Hreiðarr, “en eigi þykkjumk ek enn til gørla sjá þik.” “Hvernig skulu við nú þá?” sagði konungr. “Vildir þú, at ek stœða upp?” Hreiðarr sagði: “Þat vilda ek,”

segir hann. Konungr mælti, er hann var upp staðinn: “Nú muntu þykkjask gørla sjá mik mega.” “Eigi enn til gørla,” sagði Hreiðarr, “ok er nú þó nær hófi.” “Viltu þá,” sagði konungr, “at ek leggja af mér skikkjuna?” “Þat vilda ek víst,” sagði Hreiðarr. Konungr mælti: “Vit skulum þar þó nokkut innask til áðr um þat málit. Þér eruð hugkvæmir margir, Íslendingar, ok veit ek eigi nema þú virðir þetta til ginningar. Nú vil ek þat undan skilja.” Hreiðarr sagði: “Engi er til þess færr, konungr, at ginna þik eða ljúga at þér.” Konungr leggur nú af sér skikkjuna ok mælti: “Hygg þú nú at mér svá vandliga sem þik tíðir.” “Svá skal vera,” sagði Hreiðarr. Hann gengr í hring um konunginn ok mælti opt it sama fyr munni sér. “Allvel, allvel,” sagði hann. Konungr mælti: “Hefir þú nú sét mik sem þú vilt.” “At vísu,” segir hann.⁴

Denne mærkelige beretning er en symbolsk beskrivelse af Morkinskinnas metode til at beskrive Norges konger. Foruden den traditionelle kongesagametode, at beskrive kongernes udseende og egenskaber når de kommer til magten eller dør, er kongerne også beskrevet i korte anekdotiske beretninger indenfor den større kongesaga. Nogle af dem, men ikke alle sammen, kaldes *þættir* af forskere i vores århundrede. En af disse beretninger er Hreiðars þátrr heimska, og den indeholder denne symbolske beskrivelse af den eksemplariske beretningsmåde.

Þættir i Morkinskinna er en metode til at se på kongen fra alle sider, hvad Reidar gør. Foruden kongen ser man en af hans undersåtter på scenen. I mange tilfælde er det en islænding, som er den “heimski”, et ord der kan enten betyde at være dum eller ikke at kende verden uden for sit hjem; den som kommer ukendt til kongens rige, fordomsfri og uvidende og måske derfor bedre til at bringe kongen i fokus. Reidar er barnlig og nærmest stum, men ikke desto mindre i stand til at se mere end de andre.⁵ Reidar er jo den eneste som ser Magnus’ eneste fejl ud over Harald Hårderåde, den anden konge.

Et andet eksempel på den rolle *þættir* har i Morkinskinna, er en fortælling som i vores århundrede har betegnelsen Ívars þátrr Ingimundarsonar, men i Morkinskinna er den et kapitel med titlen “Frá Eysteini konungi ok Ívari”, altså benævnt efter begge to, konge og undersåt (354). Kongen er nævnt først, og efter alle objektive analysekriterier er kong Øistein hovedperson i denne “Ívars þátrr”. Han taler oftere og længere, denne *þátrr* er snarere en beskrivelse af hans personlighed end Ivars, og han er dens helt, den der løser problemet. Sidst men ikke mindst må man huske at beretningen indgår i en kongesaga. Den begynder med følgende ord: “Í þeima hlut má marka, er nú mun ek segja, hverr dýrðarmaðr Eysteinn konungr var, eða hve mjök hann var vinholllr ok hugkvæmr eptir at leita við sína ástmenn, hvat þeim væri at harmi” (354). Men inden da gives en beskrivelse af Øisteins styre der slutter således: “Hann var spekingr mikill at víti ok allra manna var hann fríðastr sjónum, hvítr á hár, meðalmaðr á vøxt, snjallr í máli ok inn mildasti af fé, ok allra konunga hefir hann verit ástsælastr við sína menn, glaðr ok lítillátr í máli” (353–54). Det træk der er mest påfaldende i denne beskrivelse af Øistein, er hvor afholdt han er af sine mænd, og dette understreges i Ívars þátrr. Beretningen er altså et eksempel på hvor

vigtigt det er at en konge er afholdt af sine mænd og venlig mod dem. Den er kun bevaret i Morkinskinna og passer perfekt ind i konteksten.⁶

Denne fortælling er altså en del af en saga, men ikke en selvstændig fortælling, hvilket passer godt med ordet *þátttr*'s betydning i middelalderen (Lindow 1978). Den er en anden måde at beskrive en konge på, med en fortælling i stedet for en opremsning af egenskaber. Men den handler også om kongerollen, og er et eksempel på hvor vigtigt det er at en konge støtter sine mænd i et og alt. Morkinskinna handler ikke om en konge, men om en række konger som kan sammenlignes, især da en vigtig del af handlingen finder sted i et samkongedømme, en periode hvor flere konger styrer Norge. Den sammenligning bliver til en projektør der kaster lys på kongedømmet og kongens rolle i samfundet.

3 *Þættir* og monarkiet

Mange *þættir* indeholder netop en sammenligning af konger, f.eks. den som kaldes for Arnórs *þátttr* jarlaskálds i 1900-tallet, men bærer det illuminerende navn "Frá konungum" i Morkinskinna. Den beskriver hvordan islændingen Arnor gør forskel på kongerne Magnus den Gode og Harald Hårderåde idet han fremfører sit kvad om Magnus først. Denne *þátttr* synes at have den *raison d'être* at gøre forskel på kongerne, hvad Arnor gør, og derfor kan de kaldes for hovedpersonerne i den. Morkinskinna er jo den eneste kongesaga som behandler Magnus' og Haralds fælles kongedømme udførligt (96–145) og den er fuld af *þættir* som beskriver dette fælles kongedømme. Alle har det samme formål, at demonstrere ulemperne ved at et land har to konger.

Straks i begyndelsen kommer det til en konflikt da Harald og Magnus begge ønsker at bruge samme havn (97–99), og snart opstår der flere konflikter ("greinir") mellem de to konger. Begge to er i en umulig position, da den traktat de laver i begyndelsen ikke gør dem lige. Magnus kan ikke acceptere andet end en førstplads, men Harald finder det på samme tid utåleligt at være nummer to. Den vanskelige situation der kommer i kølvandet, er udførligt beskrevet i Morkinskinna. Arnor gør forskel på de to konger i den episode som blev nævnt ovenfor. Han har sammensat et kvad om begge konger, men er nødt til at fremføre det ene før det andet. Han vælger at begynde på Magnus' kvad, men undgår at indrømme at han gør forskel med at sige: "þat er mælt at bráðgeð verða ungmenni" (116). Hvilket jo er sandt, men ikke i dette tilfælde, hvor den unge Magnus er selvbeherskelsen i egen person, mens Harald er kendt som en hidsigprop. I kvadet er der en linie der lyder: "hverr gramr er þér stóru verri". Harald forstår implikationerne og bliver sur og afbryder Arnor: "Lofa konung þenna sem þú vill," sagði hann, "en lasta eigi aðra konunga" (117).

Beretningerne om Trond den Oplandske (103–7) og om Haralds fornærmelser mod kong Magnus' bror Tore (109–10), synes også at glorificere Magnus, men vanære Harald med den følge at antagonismen mellem kongerne bliver større og større. Hele tiden bliver kongerne sammenlignet, og Harald er taberen, ligesom da

Svend Estridsen siger: “ójafnir konungar eru þeir Magnús konungr ok Haraldr konungr” (140). Magnus selv siger at der er mange som bedre kan lide ham end Harald: “[k]ann vera at sumum verði myrkari ok kaldari ráð Haralds konungs, frænda míns, en mín” (143). I hele beretningen om de to konger i Morkinskinna bliver de uden nåde sammenlignet, selv om nogle fortællinger viser at kongernes samvirken kan være positiv og gavnlig, f.eks. da de sammen helbreder en dreng som havde mistet hukommelsen (118–20). Konklusionen er alligevel at fælles kongedømme fører til ulykker.

Da den danske konge Svend Estridsen fælder sin dom om forskellen på de to konger, må man lytte, idet en konges ord, takket være hans dømmekraft, har mere vægt en enhver andens. Men også kongens undersåtter kan vurdere om han opfylder kongerollen. Magnus den Gode får besøg af en gammel mand, som før tjente hans far, og som sætter hans gavmildhed på prøve. Magnus består prøven: “Konungliga er gefit, herra” (101). Den foregående beretning handler om en undersåt, Torkil, der er mistænkt for ikke at have betalt skat:

Ek hefi nú verit með nokkurum konungum ok þjónat þeim af minni kunnustu. Fyrst með Óláfi konungi Tryggvasyni, er ek unna mest allra manna. Síðan var ek með feðr þínum ok mundi hann eigi þess til mín geta, at ek munda svíkja son hans. Ok þá, herra, er yfir oss kom ríki Álfifu ok sú in illa öld, er í ófriði var hvers manns fé, uggða ek at eigi mynda ek fá gætt konungs eigna þessa, er vér varðveittum ok vissum at þér áttuð at réttu at hafa [...] ok tak nú hér, herra, landskyldir þínar ok þykkjumk ek eigi hafa mér í sjóð borit. (100)

Ligesom den gamle mand har Torkil tjent under mange konger og er i stand til at vurdere om konger er retfærdige eller ej. Hans tjeneste under kong Magnus beviser at Magnus er en sand og retfærdig konge. Harald siges der ikke noget om.

I mange tilfælde er det islændinge som Arnor Jarleskjald, der sætter kongen på prøve og vurderer ham. De som kommer langvejs fra er mere skarpsindige end andre, og netop derfor bruger man *þættir* og andre korte fortællinger til at ændre perspektivet og gå rundt om kongen, som Reidar den Enfoldige gør. Han er i virkeligheden den allerskarpsindigste og da han skal se Harald Hårderåde, siger han: “em ek ekki víðförlur en mér er mikil forvitni á at sjá tvá konunga senn í einum stað.” (131)

Det lyder besynderligt, men har med et af Morkinskinnas hovedprincipper at gøre: Det er problematisk at have to konger. Det synspunkt har man jo fremsat allerede da Harald kommer frem med sit krav på kongeværdigheden. Da siger Einar Tambeskælver: “ekki fýsumsk vér at tvískiptask milli höfðingja. Höfum vér jafnan einum senn þjónat” (89). Da Harald beder bønderne om at tage ham til deres konge “þorði engi maðr þar at göra fyrir ríki Magnús konungs at láta heita annan mann konung at honum lifanda” (93). Morkinskinna demonstrerer gang på gang at Magnus er Harald overlegen, og nogle gange siges der endda: “Þat höfum vér heyr’t”, sagði hann, “ef maðr beiðisk konungs nafns ok sé annarr áðr í landi ok til konungs

tekinn á Eyrabíngi, ætlum vér þat at sá mun mest vald á oss eiga þegnum sínum“ (108). Selv om alle kortfortællingerne i beretningen om Magnus og Harald i Morkinskinna viser at Magnus er Haralds overmand, er det også klart at hvis der er to konger i et land på én gang, skabes der usikkerhed om magten, og det fører til konflikt og uenighed.

I den æra i Norges historie som Morkinskinna beretter om (1045–1160) er der seks perioder hvor to eller tre lige konger regerer i fællesskab. Magnus den Gode og Harald Hårderåde regerede i et år, Haralds sønner, Magnus og Olav i to, deres sønner i et år, Magnus Barfods sønner først tre, men så to i tyve år, Magnus Blinde og Harald Gille i fem år og til slut Harald Gillens sønner i omtrent tyve år. De sidste to gange førte samkongedømmet til borgerkrig, men også de andre perioder med samkongedømme var vanskelige. Morkinskinnas portræt af Magnus den Gode og Harald Hårderådes fælles styre er så udførligt at det kunne tjene som et eksempel for alle. Senere i Morkinskinna er der *þættir* hvor der fortælles om Sigurd og Øisteins juridiske konflikter og konkurrencer (365–85). Magnus Barfod og Håkon Toresfostres fælles styre er kortvarigt (297–98), men allerede da Håkon dør, er der opstået stridigheder. Det eneste eksempel på fælles styre uden konflikter i Morkinskinna, er den korte periode hvor brødrene Magnus og Olav Kyrre er ved magten (282), hvad der dels måske kan forklares ved Olavs temperament, dels ved at brødre synes at komme bedre ud af det med hinanden, i hvert fald i begyndelsen.

Men selv om fælles styre er en mulighed, synes det at være anerkendt at hvis nordmænd tager en anden konge, er det rettet imod den som allerede er konge. Det samme gælder når der kun er én konge, men der hersker en jarl i landet eller en anden som er så dominerende at man nærmest kan tale om to konger; den slags fælles styre kan føre til krig eller uorden. I Harald Hårderådes regeringstid var det blevet til en tradition at der kun var én jarl. Men så blev der faktisk to statsoverhoveder i Norge, ligesom senere, da Erling Skakke og Magnus har fælles styre, Håkon Galen og Inge, og Skule og Håkon. Einar Tambeskælver er en af disse magnater, og han bliver dræbt af Harald Hårderåde i sin alderdom. I Morkinskinna bliver drabet indledt af to korte beretninger, en slags *þættir*, hvor det vises at Einar er kongens rival om magten. Fortællersympatien er helt tydeligt med kong Harald, selv om de tidligere *þættir* i Morkinskinna lige så tydeligt viste at Magnus den gode var ham overlegen (jfr. Ármann Jakobsson 1996, 1997a).

Einar Tambeskælver er hverken den første eller den sidste lensmand som kæmper om magten mod Norges konger. I en tale mod Svenke Steinarsson nævner Magnus Barfod de andre:

Of mjök dragask lendir menn þá fram, er þeir vilja eigi þess gæta, er til konungs kømr, ok hefir þat aldri fyrr vel gefizk í þessu landi, fyrst um daga Óláfs konungs helga, mál þeira Erlings Skjálgssonar, svá ok um Einar þambarskelfi, er jafnaðisk í ríki við Harald konung, frænda várn; svá gafsk nú ok Steigar-Þóri ok Agli. (310)

Magnus konkluderer at “hann mundi einn vilja vera konungur yfir Noregi” (311) og det er også Morkinskinns konklusion. Der finder man en klar monarkisme. Der lægges vægt på at demonstrere at det skaber problemer hvis der er mere end én konge, og det er helt umuligt hvis andre begynder at kappes med kongen og gøre sig til hans ligemand. Derfor går det galt for Einar, Tore fra Steig, og andre der forsøger at sætte sig op mod kongen.

4 De kongelige dyder

En sammenligning af flere konger tjener ikke kun det formål at demonstrere monarkiets fortrin. Den kan også belyse hvilke egenskaber eller dyder der er vigtige for en konge. Også her har *þættir* en vigtig rolle. I den kendte mandjævningsscene beskriver f.eks. brødrene og fælleskongerne Sigurd Jorsalfar og Øistein deres fordele, som dels er individuelle, og dels repræsenterer forskellige kongedyder. Sigurd er den stærkeste og bedre til at svømme, Øistein har godt håndelag og er bedre til at spille skak – allerede da en vigtig egenskab i en islandsk fortælling! Sigurd er våbenfør og god til at sidde til hest i “turniment”, men man går hellere til Øistein for at få afgjort sine problemer. Sigurd siger at han plejer at stå fast ved sine ord, men Øistein bemærker at Sigurd plejer at true, men ikke at love.

Sigurd har rejst til Jordan og besøgt Herrens grav, sejret i otte slag og taget fortet i Sidon. Men Øistein har til gengæld opført “fiskimannavist, at fátækir menn mætti nærask til lífs ok hjalpar” (384) og stiftet en kirke på det samme sted, han har stiftet et tilflugtssted for rejsende i ubeboede egne i Dovrefjeld og en god havn for skibe i Agdanes, hvor der før ingen havn var. Han byggede et slot i Bergen og en apostelkirke, Michaelskirke med kloster, han forbedrede loven og indlemmede Jämtaland i Norge “meirr með blíðyrðum ok viti, heldr en með ágang” (384).

Øistein og Sigurd er to forskellige kongeideal. Sigurd er en stærk og solid konge, Øistein mere smidig og fleksibel. Øistein er købmændenes og lovmændenes fredelige kongeideal, Sigurd den høviske korstogskonge. Morkinskinna er klart på Øisteins side. Han er helt tydeligt det nye kongeideal, Sigurd det gamle ideal, som stadig har sin værdi, men nu er det ikke længere tilstrækkeligt at en konge er stor og stærk. Selv korstoget er ikke nok, en konge bør også beskytte handelen, loven og freden og være ved sine undersåtters side i det daglige. Denne mandjævning er et godt eksempel på at kongesagaer kan være en slags kongespejl. Selv om kongernes dyder er fremsat på en underholdende måde, er de kongelige egenskaber beskrevet helt tydeligt, dvs. generelle egenskaber som alle konger og regenter bør tilegne sig.

I middelalderen kunne det siges at kongedømmet var både spirituelt og verdsligt, idet kongen var Guds repræsentant på jorden, men havde Kristi verdslige funktioner. Dyder er jo gerne opdelt i to kategorier, spirituelle (tro, håb og kærlighed) og verdslige. De verdslige dyder er visdom (*prudentia*), styrke (*fortitudo*), besindighed (*temperantia*) og retfærdighed (*iustitia*).⁷ De tre første danner tilsammen den sidste, som er meget vigtig, idet kongen både er lovgiver og selv skal følge loven. Én af de

kongelige dyder er ikke nok for en konge. Han må bruge dem alle sammen til at erhverve og beholde sin magt.

Den første kongedyd er visdommen, og undertiden menes den at være den vigtigste, f.eks. da man sammenligner brødrene Toste og Harald, der begge to ville være konge over England: “var þat margra mál at Tósti væri vitrari maðr ok eigi verr til konungs fallinn en Haraldr bróðir hans” (262). De konger man ser i Morkinskinna, er generelt vise. Magnus den Gode ved på forhånd hvordan Arnor Jarleskjalds digte ender (116), og han forstår den underlige Reidar den Enfoldige og kan forudsige hans fremtid (129, 135). Reidar siger endog til ham: “Engi er til þess fær, konungr, at ginna þik eða ljúga at þér” (128). Kongens visdom er meget nyttig til at sikre at han ikke bliver narret og at hans dømmekraft er skarp. En anden visdomskonge i Morkinskinna er Øistein Magnusson som siges at være “spekingr mikill at viti” (353) og denne beskrivelse er efterfulgt af den tidligere nævnte episode om Ivar Ingemundsson, der vidner om kongens menneskekendskab som led i hans visdom. Beretningens konklusion er at kongen giver psykologisk støtte, og det er jo en del af hans opgave at hjælpe sine undersåtter.

Harald Hårderåde er også uden tvivl visdommens repræsentant i Morkinskinna. Han siges at være “spekingr at viti, ok [er] þat vitra manna mál at engi maðr hafi verit djúpvitrari á þllum Norðrlöndum en Haraldr konungr, ok manna ráðsnjallastr, svá at honum varð aldri ráðfátt” (169–70). Det tilføjes at han var “mikilsháttar maðr í þllum atgjörðum ok ráðum sínum” (62). Gang på gang er Haralds visdom omtalt i Morkinskinna. Torstein, en nevø til kongedræberen Tore hund, mener at “miklu er hann maðr ráðgari ok þrári á þat er honum leggsk í lund” (259), og kong Magnus den Gode er af samme mening: “Haraldr frændi er brögðóttir ok er vant við at sjá” (133). På grund af kongens dømmekraft er det vigtigt at lægge mærke til hvad han siger og at han allerede har udtrykt sig om sin onkels klogskab i en beretning om en ung mand der tabte fornuften (“Heilræði Haralds konungs”). Der siger han: “Engi maðr er Haraldi konungi vitrari í landi þessu” (119). Morkinskinnas beretning om Magnus’ og Haralds fælles kongetid er præget af splid og strid, men de hjælper hinanden med at kurere denne unge mand. Det er tydeligt at Magnus fremtræder som repræsentant for godhed og hellighed, mens Harald repræsenterer visdom og lærdom (118–20). Den episode er altså et eksempel på Haralds åndelige styrke, et klart tilfælde hvor en kort beretning i Morkinskinna har den funktion at give et eksempel på en kongelig dyd.

Der gives mange flere eksempler i Morkinskinna på hvor kløgtig Harald er. Magnus den Gode “þykkir við ráðgan um at eiga þar er frændi hans er” (107), og før er det blevet demonstreret hvordan Harald bruger kneb til at løse sig fra sine forpligtelser overfor Svend Estridsen (91), bruger en orm til at finde vand (204–05), slipper fra en uovervindelig dansk hær (167–68) og vinder fæstninger med flere militære kneb i Odysseus’ ånd (67–77). Hans kamp mod Håkon Ivarsson er en slags konkurrence i krigslist (228–33).

En konge må være naiv til en vis grad, men ikke barnlig. En konges alder er relativ, og ikke alle unge konger er barnlige. Magnus den Gode siges at være “meir

fullgörr með afli ok vizku ok stjórn ok þar með öllum þroska en at vetratali” (24) da han bliver konge. Han er som en helgen, ung af alder, men gammel af sind (puer senex). Da Harald Hårderåde bruger ordet “œskubragð” om sin nevø, er det for at nedgøre Magnus, men Magnus har et svar: “er þat satt, er menn mæla, at bráðgeð er bernska ok viljum svá virða, frændi, at þetta væri œskubragð.” Þá mælti Magnús konungr: “Þetta var ættarbragð en eigi œskubragð þó at ek mætta muna hvat ek gaf yðr eða hvat ek bannaða” (98).

Visdom har fra urtiden været et kongeligt attribut, og i det 12. og 13. århundrede var konger særligt optagne af visdommen. Mange konger i den tid, f.eks. kejseren Frederik 2., Alfons 10. i Kastilien, Henrik 3. i England og Ludvig 9. i Frankrig, var af den mening at visdom var deres hoveddyd, kendetegn og opgave. Den ideale konge var en kronet videnskabsmand og kulturens mæcen. I den tid var kong Salomon den vise meget populær, og selveste Buddha, som både var prins og filosof, var den egentlige hovedperson i Barlaams og Josaphats saga, som kongesønnen Håkon den Unga skal have oversat til norsk i midten af det 13. århundrede.

En anden af de principale dyder var styrke. I begyndelsen af sit kongedømme siges Magnus den Gode at være “fullgörr með afli ok vizku ok stjórn” (24), dvs. visdom og styrke. Styrke kan vise sig i mange ting. For det første skal en konge gerne være fysisk stor, stærk og mandig. En konge er hærfører, og han skal være en atlet, ligesom Olav Trygvesson, men ikke som Stenkil, Sveriges konge, der er “vanr miök sællífi [...] feitr ok þungr á sér. Var hann drykkjumaðr mikill ... Þótti honum gott at vera kyrrum” (227). En konge skal være en høvisk ridder som rider “í turniment”, som korstogskongen Sigurd Jorsalfar gør (383). Hyppigt attribueres det Norges konger at de er tapre, dristige i kamp, sejrige, stærke, raske og dygtige idrætsmænd, soldater og krigere. Ret mange norske konger er hele deres regeringstid i krig, f.eks. Harald Hårderåde, Magnus Barfod og Sigurd Jorsalfar.

En konge skal være forrest i kamp og selv tage imod sine modstanderes slag. En af de konger som gør det, er Magnus den Gode som i kampen på Lyrskov hede farer af sted og siden forfølger de flygtende, kun iklædt en silkeskjorte (42–46). Sådan skal en konge være i krig, den første til at angribe og den sidste til at flygte; det finder man mange eksempler på i kongesagaer. Harald Hårderåde siger at det er “konungligt” at kæmpe, “óhófðingligt” at flygte (165). Flugt er en slaves privilegium, en konge skal ikke flygte. Det er naturligt for en konge at falde i en kamp.

En konges fysiske styrke og mandighed symboliserer rigets magt. En ridderlig konge betyder et stærkt kongedømme. I højmiddelalderen var konger først og fremmest hærførere, og en mægtig hær var kongemagtens forudsætning. I Europa var der tit krig og derfor nødvendigt at en konge var i stand til at føre sin hær, ikke mindst i korstogstiden. En kristen fredskonge var også tvunget til at beskytte sit rige mod hedninger. Men en europæisk hærkonge i højmiddelalderen kæmpede kun sjældent selv, hans hovedopgave var at være en snu strategiker. I sagn og kvad var konger med i tvekampe, men i realiteten nøjedes konger tit med at vise deres våbenfærdighed i turneringer.

Nordiske konger beskrives ofte som vikinger, men i virkeligheden var de snarere handelsmænd, og da Morkinskinna blev skrevet er det vel mere passende at tale om ridderkonger end vikingekonger. De vikingekonger der beskrives i historiske værker fra det 12. og 13. århundrede skal tilhøre en fjern fortid, men de bliver beskrevet fra den høviske verdens perspektiv. De gamle Ynglinger, Skjoldunger og Harald Hårfager er beskrevet på samme måde i islandske sagaer som kejser Karl den Store og kong Arthur. I middelalderen var det nødvendigt for hver eneste konge at kunne tyrannisere andre og bruge vold. Krig har jo i alle samfund været en af kongens hovedopgaver. Krig kan også være en kristen opgave hvis modstanderne er hedninger.

Men kongers styrke er ikke kun i kamp. Konger skal være mægtige, og ret mange konger er beskrevet med ordet "ríkr." Kong Magnus den Godes magt beskytter kongedømmet: "þá djörfung þorði engi maðr þar at göra fyrir ríki Magnús konungs at láta heita annan mann konung at honum lifanda" (93). Magnus er en *rex pacificus*, en konge som garanterer freden i kraft af sin magt. En anden myndig konge er Harald Hårderåde, der "var ríkr maðr ok stjórnsamr innan lands" (169). Man synes endog at det er for meget af det gode, for der er ikke stor forskel på myndighed og tyranni. Det hænder at Harald går for langt i sine felttog, og til sidst falder han i et felttog til England, slået ihjel af sit eget overmod. Den mægtige konge risikerer at blive en tyran, men Morkinskinna beskriver ikke Harald med sådanne ord. Helt klart er det derimod at Harald har tyranniske træk.

En konge skal ikke være domineret af andre, som Hákon Toresfostre. Magnus Barfod tolererer ham kun for slægtskabs skyld: "var þat nokkur várkunn meðan Hákon frændi várr lifði, at þeir héldi undir hann ríki, ok létum vér þá eptir því svífa" (300). En konge skal være urokkelig som en klippe, hvad Magnus Barfod er: "ekki má ek konungr heita nema ek gefa stökk þessum ófriði" (300–01). Ellers kan en konge ikke vedblive i sit embede. Det er vigtigt både for en hærfører og en fredelig konge at han også kan vise sin styrke i forhandlinger, hvad Olav Kyrre gør (286–88).

Standhaftighed er ikke kun tegn på styrke, men også på en anden kongelig dyd, besindighed. Einar Tambeskælver mener at det ikke er ædelt at blive vred: "kallaði Einarr at slíkt væri eigi höfðingligt, at skipta svá skjótt skapi sínu fyrir engin tilefni" (18). Ifølge Harald Hårderåde er besindighed konsekvens af visdom: "Þat er fornt mál at inn vitrari skyli vægja" (98). Ligesom andre dyder har besindigheden en parallel last som er hæmningsløshed, "ofsi". En konge bør være behersket, idet en ubehersket konge mangler dømmekraft, og den må Guds repræsentant på jorden besidde. Konger har hyppigt et voldsomt temperament, men det må beherskes.

Fra begyndelsen spiller besindigheden en vigtig rolle i Morkinskinna. Magnus den Gode begynder sin regeringstid med at "[fara] með friði ok stillingu um alla hluti ok urðu menn honum stórliga fegnir" (27), men så bliver han for streng: "hvárt mun konungr sjá ekki hóf á kunna" (25). Han er en ung konge og må lære at beherske sig. Skjalden Sigvat Tordsson lærer ham det med sit kvad, Bersöglisvísur, som Magnus hører på "ok stillti sik vel, þótt honum væri mikit í skapi" (30–31) og derefter er "freka snúit til miskunnar" (31). Magnus ændrer sin opførsel og bliver

særdeles behersket, selv om han kan blive “ákafa reiðr” når hans mor benåder mænd uden at spørge om lov (138–39). Og i en *þáttr* senere i hans saga, “Frá Þorsteini Hallssyni” (111–15), forsoner Magnus sig med Eindride, søn af Einar Tambeskælver, og Torstein Side-Hallsson, selv om de har krænket hans ret. Den *þáttr* giver os et eksempel på Magnus’ selvkontrol.

Hans onkel, Harald Hårderåde, er en af de mest interessante norske konger, meget ivrig, og i Morkinskinna findes der mange eksempler på at han taber besindelsen. Selv når hans vrede er retfærdig, er den voldsom: “máttu þeir ekki festa orð á konungi, svá var hann reiðr” (260). Men når han taber besindelsen, svigter hans dømmekraft ham, selv om han er en af de klogeste konger af Norge. Det sker i beretningen om Arnor Jarleskjald hvor han afbryder skjalden, og i en beretning om Torvard Kragenæb (201) er han vrissen og nægter at tage imod et temmelig godt sejl fordi en anden islænding tidligere har givet ham et ubrugeligt sejl. I en episode fortælles om hans chikaneri mod Tore, bror til kong Magnus, der går så vidt at Tore må søge hjælp hos sin bror (109).

Den *þáttr* som i Morkinskinna hedder “Frá Haraldi konungi ok Brandi ǫrva” (194–95) handler om da Harald prøver Brands gavmildhed, men Harald er faktisk også på prøve og er lige ved at dumpe på grund af sin iver; det er Brand selv som må gøre ham opmærksom på det. Dog lykkes det meget tit Harald at bremse sig selv og det gives der også eksempler på i *þættir*, for eksempel da Audun fra Vestfjordene nægter at give ham sin isbjørn (181–82), og da Stuv ler over hans fars tilnavn (252). I beretningen “Frá skemmtun Íslendinga” (199–200) lykkes det ham også at skjule hvad han i virkeligheden synes om fortællerens beretning om hans rejse ud i verden. Og når Harald behersker sig, er han en retfærdig konge.

Da Finn Arnesson kalder Haralds kone, sin egen niece, for en hoppe, beholder Harald fatningen: “Haraldr konungr virði þat allt sem barns orð ok hafa svá allir síðan virt” (215). Han finder sig i at Einar Tambeskælver fornærmer ham gang på gang, før han lader ham dræbe, selv at Einar falder i søvn da Harald fortæller “frá mǫrgum afreksverkum sínum í útloðum” (178), men til slut koger det over selv om “Haraldr konungr hafði lengi bundizk ok stilltan sik at” (180). I konflikten med Einar demonstrerer Harald at han kan være fattet, trods sin hidsige natur. Men overmodet bliver hans fald da han til slut forsøger at erobre England.

Haralds efterfølger er Olav Kyrre, og han “skipaði mǫrgum hlutum til vægðar, er Haraldr konungr faðir hans hafði reist með freku ok haldit svá” (291). Olav er lige så beskeden som Harald er flamboyant, men den næste konge, Magnus Barfod, er lige så fyrig som sin bedstefar. I Morkinskinnas beretning om Magnus Barfods sønner demonstreres det hvor vigtig besindigheden er for en konge. Kong Øistein er altid behersket. I *Ásu-Þórðar þáttr* – som i Morkinskinna kaldes “Skipti Eysteins konungs ok Ingimars um Ásu-Þórð” (359) – bliver han fornærmet af en tåbelig undersåt, men ignorerer det: “Eysteinn konungr talmar ekki fǫr hans, gefr at ǫngan gaum fíflsku orðum þeim, er hann mælti, lét þá enn ríkri verða gæzku sína ok vit, sem hann gǫrþi jafnan” (364).

I tre korte episoder, eller *þættir*, om Sigurd Jorsalfar (388–90, 393–95) tegnes der imidlertid et billede af en ubehersket konge der forlanger kød på fredage og endog i julen, og som vil have lov til at more sig med horer. Dette afværges, men Sigurd viser sig så ubehersket at han forsømmer sit embede. Han vil tage sig en ny kone trods alle protester, og da Magne biskop forbyder det, begynder han “at þrútna ok bolgna mjök” (398). Han kommer også i strid med Sigurd Ranesson da han har ligget med dennes søster (367–68), og viser dermed den samme hidsighed som bliver beskrevet i Morkinskinna på denne måde: “þó var þat, er á leið æfi hans, at varla fekk hann gætt skaplyndis síns né hugar, at eigi yrði þat stundum með m ... áfelli ok þungligum hlutum” (382). Sigurd er en af Norges største konger, men i sine senere år er han åbenbart sindssyg, og da hans bror Øistein er død når sygdommen bliver værre, kan man intet gøre. Sindssygen gør Sigurd uduelig (inutilis) og nærmest uegnet til at være konge; en konge kan ikke klare sin opgave uden besindighed.

Besindigheden spiller således en hovedrolle i Morkinskinna fra først til sidst. Hvis en konge er besindig, kan han udnytte sine andre egenskaber og klare sin opgave. Der skal mere end én kongedyd til. Uden fatning duer visdom og styrke ikke til at en konge er retfærdig, idet retfærdigheden er alle dyderne sammenlagt. Hvis en af dem mangler, så er retfærdigheden ufuldkommen. Det gælder Harald Hårderåde som man allerede fra begyndelsen anser for at “vera vitran mann ok hafa styrk mikinn” (56) og som bliver anbefalet af kongen og dronningen af Garderige (Novgorod) til at hjælpe kong Magnus “með sinni vizku ok styrkleik” (87). To dyder er nævnt, men den tredje, besindigheden, mangler, og så svigter dømmekraften, og dermed retfærdigheden.

Morkinskinnas *þættir* ligner undertiden afhandlinger om dømmekraft, den egenskab at kunne skelne mellem godt og ondt som er så nødvendig for alle dommere og dermed konger. I beretningen om Åse-Tord (363) må kong Øistein være dommer; han er både rask i vendingen og retsindig. Selv om Harald Hårderåde undertiden taber fatningen, gives der også mange eksempler på at hans dømmekraft hjælper ham til at være retfærdig. Men retfærdigheden kan ikke være tilfældig. En god konge skal være som Magnus den Gode, mild mod dem som er ham hengivne, men grusom mod andre: “um alla þá menn, er mýkðusk til Magnús konungs, þeim var hann øllum linr, en hinum, er í mót brutusk, þeim var hann grimmr” (103). En konge må være skrap, men kun hvis han er retfærdig. Det er en befrielse for landet at blive af med forbrydere, og kongen gør rigtigt i at straffe dem, men kongens retfærdighed bør være modereret med godhed. Den ideale konge skal ikke kun være retfærdig, men munter og glad, mild mod almenen, gavmild og barmhjertig. I kølvandet af Bersøglisvísur-episoden er Magnus den Gode en sådan konge:

Þóttusk menn þá finna í orðum konungs, at guð hafði þá mýkt skap hans, ok var þá freka snúit til miskunnar. Ok annan dag undruðu menn, er konungr var þá svá linr, ok váru þá mjúkar tölur til landsmanna ok svá til Þrænda sem annarra. Hét konungr þá øllum mǫnnum gæzku ok friði ok efndi þat æ betr, ok aflaðisk honum af því mikillar frægðar ok vinsæld, ok gørir þá annat sinni sætt við bændr ok

fyrrirgefr þllum þat it mikla mál, er áðr hafði hann við hatazk, er þeir höfðu gort ófrið ok barizk í móti inum helga Óláfi konungi, feðr hans. Ok gørisk Magnús konungr héðan frá svá ástfolginn þllu landsbúinu, at menn þóttusk unna honum hugástum ok var hann kallaðr Magnús inn góði (31).

Godhed er Magnus' vigtigste egenskab, eftersom han er den eneste konge som i Morkinskinna har tilnavnet *góði*.

5 Islendinge i Morkinskinna

Þættir'ne i Morkinskinna er altsá et middel til at eksponere kongen i en bredere sammenhæng, idet han ikke er alene på scenen, men optræder blandt sine undersåtter. Men *þættir*'ne kan også være en måde at kaste lys over undersåtterne på. Da Reidar er gået rundt om kongen og har studeret ham, får kongen lov til at se nærmere på Reidar:

“Nú skal jafnmæli með okkr,” sagði konungr. “Skaltu nú standa upp ok leggja af þér skikkju ok vil ek sjá þik.” Hreiðarr fleygir af sér feldinum ok hefir saurgar krummur, maðrinn hentr mjök ok ljótr, en þvegna heldr latliga. Konungr hyggv at honum vandliga. (128–29)

Her må det understreges at der ikke er en fundamental forskel på de islendinge der er på scenen i Morkinskinna og kongens norske undersåtter. Islendinge er underordnet kongen i Norge ligesom nordmænd, men optræder dog til en vis grad mere selvstændige overfor ham end hans landsmænd. Islændingenes særegenhed er utvivlsomt forårsaget af at Morkinskinna er islandsk, og forfatteren lægger særlig vægt på at beskrive sine landsmænds samkvem med kongen. Beskrivelsen af islændingene i *þættir*'ne er en beskrivelse af et folk.

I *þættir*'ne kommer en islending til Norge og træffer kongen, ligesom i de fleste islændingesagaer. Forskellen er at den slags episoder i islændingesagaerne sker i udlandet, fjernt fra Island, og derfor er de fulde af overdrivelser. I en islændingesaga kan hovedpersonen, islændingen, komme til Norge som en helt og tale med kongen som sin ligemand. I Morkinskinna er perspektivet et andet, og islendinge må liste ind på scenen som enhver anden undersåt. I islændingesagaerne har protagonisterne nået heroiske dimensioner, er storslåede og tragiske. I Morkinskinna er islændingene i en birolle, de er jævne mænd og deres ulykker snarere komiske end tragiske, hvad der kan ses i Reidar den Enfoldiges og Audun den Vestfjordskes tilfælde. Snegle-Halles kamp mod Tjodolv ligner en kamp mellem to hofnarre, og beretningen om dem er en slags “comic relief” i Harald Hårderådes krigeriske historie.

Islendinge gør sig bemærket ved at være kække overfor kongen og undertiden latterlige, men ikke desto mindre lykkes det dem at opnå hvad der ikke er lykkedes andre. Beskrivelsen af Arnor Jarleskjalds entré i kongernes, Magnus den Godes og Harald Hårderådes sal, er typisk: “Hann fór þegar ok þó ekki af sér tjørna ok nú er hann kom at stofunni, þá mælti hann við dyrvörðu: ‘Gefit rúm skáldi konunga.’

Gekk inn síðan ok fyrir þá Magnús konung ok Harald konung ok mælti: ‘Heilir alvaldar báðir’” (116). Islændinge plejer at være ugenerte i kongens nærvær og kongerne accepterer det, selv om islændingene undertiden kan være frække, som f.eks. Stuv (253–54). Men kun nogle få gange går de for vidt og fornærmer kongen, hvad Torstein Side-Hallsson og Odd Ufeigsson gør.

Med denne adfærd underholder de ikke kun kongen, men gør ham også gavn. De er fjernere fra kongen end hans norske undersåtter og kan bedre være ærlige. Islændinge får ofte hofnarrens status som de eneste der kan fortælle kongen sandheden. Allerede i begyndelsen af Morkinskinna er Sigvat Tordsson tilskyndet til at fortælle kong Magnus “hvar komit var” og kvæder Bersøglisvísur, der har så god indflydelse på kongen at han siden er kendt som Magnus den Gode (25–31). Siden er det islændingenes rolle i Morkinskinna at kvæde Bersøglisvísur igen og igen. Arnor Jarleskald viser Magnus den Gode og Harald Hårderåde den forskel der er på dem (116–18), Audun fra Vestfjordene bedrer forholdet mellem den norske kong Harald og den danske kong Svend, da begge får chance for at vise deres rundhåndethed og storsind (180–87), Brand den Gavmilde påminder Harald om at passe på sit temperament (194–95) og Stuv ikke at le ad andres herkomst (253–54). Alle gør de kongen en stor tjeneste.

Det er ikke kun islændinge der irettesætter kongen. I nogle *þættir* er det nordmænd der formaner ham at gøre sin pligt, f.eks. den lavbyrdige Einar (388–90), selveste Einar Tambeskælver (111–15) og Øistein Orre (201–03). Men det er islændingenes rolle ved det norske hof der ligger Morkinskinnas forfatter på hjerte. I *þættir*’ne viser de sig gang på gang at være de norske hofmænds ligemænd og endog overmænd. De opfylder den “amerikanske drøm”. Morkinskinna er et klart eksempel på at nationale mindreværdskomplekser ikke er opstået i vores århundrede. Man siger at islændinge er særegne og underlige og de bliver kaldet for “mörlandar” (364).

I mange henseender er Reidar den Enfoldige den typiske islænding. De er “heimskir”, kommer fra et fjernt øland, men viser sig at være mere værd end de ser ud til at være. Ikke desto mindre er de meget bevidste om at være besynderlige og gammeldags, og deres opførsel ved hoffet, beskrevet bl.a. i *þættir*, er jo meget excentrisk. Audun fra Vestfjordene køber en isbjørn til den danske konge for alt hvad han ejer, og bliver til grin ved det danske hof (181, 184). Brands gavmildhed er så ekstrem at han nærmest er et vidunder (194–95). Stuv’s opførsel overfor kongen er så underlig at kongen siger: “‘Kynligr maðr ertu,’ sagði hann, ‘ok engi hefir þannig fyrr málum breytt við mik, en þó skal enn til þess hætta’” (253). Einar Skulesson er også en slags vidunder, da han er den sidste skjald og må konkurrere med andre “narre” (446–48). Selv om Einar er opfindsom og rask til at kvæde, føler man afgrunden mellem ham og hans tilhørere da ingen kan lære hans digte.

Men trods islændingenes besynderlighed vinder de til sidst kongens gunst, f.eks. Snegle-Halle, Reidar og Stuv, og det er vigtigt. Det gør forskellen. Harald Hårderåde bliver kaldt “allra Noregs konunga vinsælastr við Íslendinga” (170), og det er i hans

regeringstid islændinge især er fremtrædende. I *þættir*'ne om Snegle-Halle, Stuv, Ulf den Rige (auðgi) og islændingen som kendte mange historier, ser man at Haralds interesse for sagaer og digte til dels er skyld i dette. Det er klart at Harald finder islændinge underholdende, selv om det også tit hænder at han er gnaven overfor dem og bruger deres underlighed som en slags pisk: "Þá mælti konungr við hann styggliga: 'Hvat skyldir þú fara utan af Íslandi til ríkra manna ok gørask svá at undrum'" (237).

Men i det store og hele er Harald venligsindet overfor islændinge, og det er jo smigrende for en jævn mand fra et fjernt øland at nyde kongens gunst. Beretningen om Øistein og Ivar beviser ikke kun at Øistein er en god ven af sine mænd, men også at islændingen Ivar er kongens venskab værdig.

Þættir har altså tre ideologiske formål: at beskrive enkelte konger, at vise de kongelige egenskabers funktion, og at vise islændinges vigtige stilling ved det norske hof. Islændinge må have følt sig små og sære i udlandet, men i *þættir*'ne bliver det vist hvordan de gør selveste kongen gavn, blandt andet som digtere og fortællere. Selv om de kommer fra en lille ø, selv om skjaldedigte er begyndt at lyde sære, og selv om nordmændene ser ned på islændingene, så har de en ven i kongen.

I Morkinskinnas *þættir* kommer undersåtterne ofte i konflikt med kongen, men ret mange af dem slutter med fred og forlig. Misforståelser bliver bragt ud af verden, og uenighed ophører. Det har de tilfælles med f.eks. Shakespeares komedier, og det gælder også mange andre træk. I mange *þættir* sætter kongen en undersåt på prøve. I nogle tilfælde forklæder kongen sig, hvad jo er et internationalt motiv, især i komiske små episoder, i mange tilfælde i større værker (Harris 1979). Det gør f.eks. Harald Hårderåde da han kommer til Norge, og i beretningerne om Snegle-Halle. Magnus den Gode og Einar Tambeskælver forklæder sig også før kampen på Lyrskov hede for at finde ud af om danskerne er loyale. I disse prøver optræder kongen som en dommer, idet han repræsenterer dommeren i himlen, og letsindig omgang med sandheden i prøvens interesse er helt i orden.

Kongen er også på prøve i mange *þættir*. Kong Harald Hårderåde frister Audun den Vestfjordske tre gange ved at tilbyde ham guld og grønne skove for hans isbjørn, hvad Audun afslår, men kongen undgår også selv den fristelse at tage bjørnen fra Audun med vold (181). Det samme gælder som nævnt da Harald prøver Brand den Gavmilde, men selv er lige ved at dumpe ved prøven på grund af sin iver (194–95). I de tilfælde hvor kongen er lige ved at forsømme sit hellige embede, må undersåtten irettesætte ham uden at fornærme ham, hvad der slet ikke er let, som det fremgår i beretningerne om Sigurd Jorsalafar (388–91, 393–94, 398–400).

I Morkinskinnas er forbindelsen mellem konge og undersåt vigtigere end alt andet. Harris (1991) har påpeget at kvinder knapt er til at finde i *þættir*'ne. Her har vi at gøre med maskulin litteratur, beretninger om forhold mellem mænd. Ívars þátr er et godt eksempel herpå, idet den beskriver en undersåts vej fra en kvinde til en konge. Ívars elskede er vigtigere for ham end alle andre kvinder: "lét sér um hana mest vera allra kvenna" (354). Men beretningen resulterer i at andre bånd er stærk-

ere. En kvinde kan forvirre en hofmand, men hans venskab med kongen er mere værd. Det synes måske lidt mærkeligt for moderne læsere, men er hele den oldislandske litteraturs fundament. For eksempel ses i Brennu-Njáls saga at venskab mellem to mænd er vigtigere end forholdet til en kvinde, selv om hun er gift med en af dem.

6 En høvisk kongesaga

Morkinskinna adskiller sig fra andre islandske kongesagaer med hensyn til den vægt den lægger på kongens forhold til sine undersåtter. Dens konklusion er at intet er vigtigere end en god undersåt: “er víst betri fylgd ok framganga eins góðs drengs en mikít fé” (142). I mange af de ældre kongesagaer synes kongerne nærmest at være alene i verden. I f.eks. Ágrip, Skjöldunga saga og Ynglinga saga følger den ene konge den anden, uden at man ser noget til deres undersåtter. Stort set er det også sådan i Fagrskinna, men i Sverris saga har Sverres mænd en mere fremtrædende position. Ingen anden kongesaga lægger derimod den samme vægt på kongens undersåtter og deres forhold til kongen. Deri minder Morkinskinna om riddersagaer, f.eks. Karlamagnús saga og sagaerne om kong Arthur og hans mænd, og også om *fornaldarsögur* som Hrólfss saga og Hálfss saga, som er under stærk indflydelse af riddersagaer. I dem er ridderen så fremtrædende at kongen bliver overskygget. Prominente undersåtter antyder helt klart indflydelse fra den høviske litteratur.

Idet forholdet mellem konge og undersåt er eksemplarisk, kan man se på Morkinskinna som en lærebog i fremtræden ved hoffet, dvs. *kurteisi*, hvor der anvendes den middelalderlige undervisningsmetode at undervise med eksempler (Se f.eks. Bynum 1982: 36–43, 53). Fortidens historie anvendes som vejledning til dem der lever i samtiden, og ikke mindst islændinge, om hvordan man skal opføre sig ved hoffet. Det er også klargjort at overfor kongen er islændinge lige så gode som enhver anden og behøver ikke at frygte sammenligning med nordmænd. Fra islændingenes side er formålet med den slags sagaskrivning det samme som det der fremsættes i Landnámabók: “Þat er margra manna mál, at þat sé óskyldr fróðleikr at rita landnám. En vér þykjumsk heldr svara kunna útlendum mönnum, þá er þeir bregða oss því, at vér séim komnir at þrælum eða illmennum, ef vér vitum víst vórar kynferðir sannar” (Íslendingabók. Landnámabók, 336 note).⁸

Formålet med *þættir* og andre digressioner i Morkinskinna er også at vise det der kun er fortalt i andre kongesagaer, f.eks. i Fagrskinna og Heimskringla. I Heimskringla er kong Øistein beskrevet som en “spekingr at viti, at öllu fróðr, lögum ok dæmum ok mannfræði, ráðsnjallr ok orðspakr” (Hkr. III, 256). Men Morkinskinna nøjes ikke med at fastslå dette; i tilgift får man eksempler hvor det vises hvor klog Øistein er, f.eks. beretningen om hans hjælp til Ivar Ingemundsson.

Den opfattelse at Morkinskinna er mangelfuldt sammensat og fuld af digressioner, kan altså afvises hvis man ser på *þættir*'ne og andet tilsyneladende overflødigt stof som eksempler på enkelte kongers egenskaber, på de kongelige dyders

vigtighed for enhver konge, og på islændinges funktion ved det norske hof.⁹ Især det sidste må man se i sammenhæng med Morkinskinnas alder. Ifølge Indrebø (og andre) er Morkinskinna forfattet på Island ca. 1220. Men det skulle jo kun gælde den hypotetiske “Ældre Morkinskinna” og de *þættir* og småfortællinger som har været behandlet her, har man ment var indsat senere. Hvis der ikke var *þættir* i Morkinskinna fra begyndelsen, er der ingen grund til at antyde at den oprindeligt er sammensat af en islænding, da det først og fremmest er *þættir*’ne som viser forfatterens interesse for Island.

Men hvis man regner med at Morkinskinnas *þættir* var med i sagaen fra begyndelsen, bliver sammenhængen mellem dens høviske natur og dens alder klarere. I 1220’erne begyndte islændinge i større stil at blive den norske konges hofmænd. 1220’erne så også den høviske litteratur indtog i Norden, selv om den allerede da må have påvirket nordisk litteratur i mange årtier. Det er derfor meget naturligt at der i 1220’erne blev forfattet en ny slags kongesaga der i meget større grad end før var påvirket af den høviske litteratur, både hvad gælder komposition og ideologi. Det er også ret sandsynligt at en islænding satte den slags kongesaga sammen da det var på mode blandt islandske høvdinger på den tid at rejse til det norske hof og komme i den norske konges tjeneste. En lærebog i høvisk skik må have haft stor praktisk værdi. Ét er sikkert: ligesom andre islandske kongesagaer udspringer Morkinskinna af en enorm kongeinteresse i Island i 1200-tallet.¹⁰

Noter

- ¹ Jeg vil gøre bedre rede for den filologiske debat om Morkinskinna i min doktorafhandling som jeg arbejder med nu. Hovedargumenterne findes i: Finnur Jónsson 1932; Bjarni Aðalbjarnarson 1937: 135–73; Indrebø 1917: 11–34; Indrebø 1939; Louis-Jensen 1977: 62–108; Gimmler 1976: 15–66. En ny synsvinkel i debatten findes hos Sandaaker (1996), men den bliver hellere ikke diskuteret nøjere i denne omgang.
- ² Jeg må igen henvise til min doktorafhandling hvor dette spørgsmål bliver behandlet i detaljer.
- ³ Denne middelalderlige strukturmåde er behandlet af bl.a. Ryding (1971: 115–61), Lönnroth (1976: 23–55 og 68–82) og Clover (1982: 61–108). Clover nævner Morkinskinna i denne sammenhæng (s. 172–73). Harris (1972, 1976) argumenterede i sin tid stærkt for at *þættir* bør tolkes som en autonom litterær genre. Lönnroth har modargumenteret for at *þættir* ikke var en autonom litterær genre i middelalderen (1964: 19–21; 1975), og Lindow deler den mening (1978). Ásdís Egilsdóttir (1995) og Würth (1991: 113–59 o.v.) har også diskuteret disse kortfortællingers funktion i kongesagaerne.
- ⁴ Morkinskinna, 127–28. Herefter bliver Finnur Jónssons udgave lagt til grund. Ortografien er blevet normaliseret.
- ⁵ Reidar bliver kaldet “ósýknlig” (127), men Ásdís Egilsdóttir (1993) har argumenteret for at det kan være en fejl for “óskyknlig”.
- ⁶ Bjarni Einarsson (1961: 50–51) har også bemærket dette. Gimmler (1976: 60) ser ud til at tro at den episode ikke har eksisteret uden for Morkinskinna.
- ⁷ En udførlig beskrivelse af kongelige dyder findes i Ármann Jakobsson 1997b: 191–239.
- ⁸ Denne sætning stammer fra Þórðarbók og dermed fra Melabók og Styrmissbók.
- ⁹ Selv Indrebø mente at Morkinskinnas stil og struktur var lidt mangelfuld (1939: 62). Clover (1982: 172–73) og Whaley (1991: 103) har fremført en lignende kritik, selv om begge to har

diskuteret þættir'nes funktion i sagastrukturen, og Whaley har fremholdt Morkinskinnas rolle (1993: 54). Påstanden om Morkinskinnas dårlige struktur stammer fra Sigurður Nordal (1920: 192–96). Både han og Lie (1937: 66–68) sammenlignede mandjævning-scenen i Morkinskinna og Heimskringla, og mener at Heimskringlas skildring er meget bedre, men dette synspunktet deler ikke Kalinke (1984: 164–65). Sammen med Lönnroth (1978: 68–70) og Andersson (1994) er hun en af de få som har vist Morkinskinna nogen interesse som litteratur. Sverrir Tómasson gav allerede i 70'erne denne elegante beskrivelse af Morkinskinna i en kort artikel: "Morkinskinna, eins og hún er nú, er verk eins höfundar sem kunningi jafnvel til verka og Snorri. Hann kunningi þá list að láta jafnvægi halda í frásögninni og til þess kryddaði hann hana með dæmisögum" (1974: 68).

¹⁰ Jfr. Ármann Jakobsson 1997b: 288–306.

Litteratur

- Andersson, Theodore M. 1994. The Politics of Snorri Sturluson. *Journal of English and Germanic Philology* 93: 55–78.
- Ármann Jakobsson. 1996. Að sofna undir sögum. *Þorlákstíðir sungnar Ásdís Egilsdóttur fimmtugri 26. október 1996*. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnusson, 11–13.
- . 1997a. Konge og undersåt i Morkinskinna. *Sagas and the Norwegian Experience. Preprints. 10. Internasjonale Sagakonferanse, Trondheim 3.–9. august 1997*. Trondheim: Senter for middelalderstudier, 11–21.
- . 1997b. *Í leit að konungi. Konungsmynd íslenskra konungasagna*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Ásdís Egilsdóttir. 1993. Af óskynlegum Íslendingi. *Orðaforði heyrjaður Guðrínu Kvaran 21. júlí 1993*. Rvík, 11–13.
- . 1995. The Icelandic Dream. Nationality and the Ideology of Kingship in the Old Icelandic Short Narrative. Foredrag i University of Nottingham 31. maj.
- Bjarni Aðalbjarnarson. 1937. *Om de norske kongers sagaer. Skrifter utgitt av det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse 1936, no. 4*. Oslo.
- Bjarni Einarsson. 1961. *Skáldasögur. Um uppruna og eðli ástaskáldsagnanna fornu*. Reykjavík: Menningarsjóður.
- Bjarni Guðnason. 1963. *Um Skjöldungasögu*. Reykjavík: Menningarsjóður.
- . 1978. *Fyrsta sagan. Studia Islandica 37*. Reykjavík: Menningarsjóður.
- Bynum, Caroline Walker. 1982. *Jesus as Mother. Studies in the Spirituality of the High Middle Ages*. Berkeley: University of California Press.
- Clover, Carol J. 1982. *The Medieval Saga*. Ithaca: Cornell University Press.
- Finnur Jónsson. 1932. Indledning. *Morkinskinna*. Udg. Finnur Jónsson. København: STUAGNL.
- Gimmler, Heinrich. 1976. *Die Thættir der Morkinskinna. Ein Beitrag zur Überlieferungsproblematik und zur Typologie der altnordischen Kurzerzählung*. Frankfurt a.M.
- Harris, Joseph. 1972. Genre and Narrative Structure in some Íslendinga þættir. *Scandinavian Studies* 44: 1–27.
- . 1976. Theme and Genre in some Íslendinga þættir. *Scandinavian Studies* 48: 1–28.
- . 1979. The King in Disguise. An International Popular Tale in Two Old Icelandic Adaptions. *Arkiv för nordisk filologi* 94: 37–81.
- . 1991. Gender and genre: short and long forms in the saga literature. *The Making of the Couple. The Social Function of Short-form Medieval Narrative. A Symposium*. Odense: Odense University Press, 43–66.
- Indrebø, Gustav. 1917. *Fagrskinna. Avhandlingar fra Universitetets historiske seminar*. Kristania: Grøndahl & søn.

- . 1939. Nokre merknader til den norröne kongesoga. *Arkiv för nordisk filologi* 54: 58–79.
- Íslendingabók. *Landnámabók*. 1968. Udg. Jakob Benediktsson. *Íslenzk fornrit I*. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Kalinke, Marianne. 1984. *Sigurðar saga Jórsalafara*: The Fictionalization of Fact in *Morkinskinna*. *Scandinavian Studies* 56: 152–67.
- Lie, Hallvard. 1937. *Studier i Heimskringlas stil. Dialogene og talene. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. klasse 1936, no. 5*. Oslo.
- Lindow, John. 1978. Old Icelandic *þátrr*: Early Usage and Semantic History. *Scripta Islandica* 29: 3–44.
- Louis-Jensen, Jonna. 1977. *Kongesagastudier. Kompilationen Hulda-Hrokkinskinna*. *Bibliotheca Arnarnagnæana* 32. København: Munksgaard.
- Lönnroth, Lars. 1964. Tesen om de två kulturerna. Kritiska studier i den isländska sagaskrivningens sociala förutsättningar. *Scripta Islandica* 15.
- . 1975. The Concept of Genre in Saga Literature. *Scandinavian Studies* 47: 419–26.
- . 1976. *Njáls saga. A critical introduction*. Berkeley: University of California Press.
- . 1978. *Den dubbla scenen. Muntlig diktning från Eddan till ABBA*. Stockholm: Prisma.
- Morkinskinna*. 1932. Udg. Finnur Jónsson. København: STUAGNL.
- Ryding, William W. 1971. *Structure in Medieval Narrative*. Haag: Mouton.
- Sandaaker, Odd. 1996. Ágrip og Morkinskinna. Teksthistoriske randnotar. *Maal og Minne* 1996: 31–56.
- Sigurður Nordal. 1920. *Snorri Sturluson*. Reykjavík.
- Sverrir Tómasson. 1974. Vinveitt skemmtan og óvinveitt. *Maukastella færð Jónasi Kristjánssyni fimmtugum 10. apríl 1974*. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnusson, 65–68.
- Whaley, Diana. 1991. *Heimskringla. An Introduction*. London: Viking Society for Northern Research.
- . 1993. The Kings' Sagas. *Viking Revaluations. Viking Society Centenary Symposium 14–15 May 1992*. Anthony Faulkes og Richard Perkins, udg. London: Viking Society for Northern Research, 43–64.
- Würth, Stefanie. 1991. *Elemente des Erzählens. Die Þættir der Flateyjarbók*. Basel u. Frankfurt a.M.: Helbing und Lichtenahn.

Ármann Jakobsson
 Álfheimum 62
 ÍS-104 Reykjavík